

do podobnega posega ne pride še pri kakšnem drugem slovenskem kulturnem spomeniku.

Franci Lazarini

JOŽE MLINARIČ, JOŽE CURK, DOMINIKANSKI SAMOSTAN NA PTUJU. Zgodovinski arhiv na Ptuju, Ptuj 2009 (ur. Marija Hernja Masten)

Stavbni kompleks nekdanjega dominikanskega samostana na Ptuju velja za enega najpomembnejših kulturnih spomenikov Slovenije. Kljub temu njegovo današnje stanje stavbe in (kulturne) vsebine, ki naj bi se v njem izvajale, zaenkrat v celoti še ne dosejajo tiste ravni, ki pritičejo njegovemu slovesu. Obnova, ki se je začela leta 2011, sicer vzbuja upanje na boljše čase za kompleks sam in posledično tudi za mesto Ptuj ter njegove prebivalce. Nekako se zdi, da samostana od ukinitve delovanja leta 1786 pa do izpred nekaj let niso nikoli pustili na cedilu le tisti, ki so na papirju prelivali črnilo zanj oziroma o njem – v prvi vrsti zgodovinarji in umetnostni zgodovinarji.

Najkvalitetnejši trenutno obstoječi pisni spomenik o zgodovini samostana je leta 2009 izdal Zgodovinski arhiv na Ptuju. Institucija v svojih arhivskih fondih hrani nekaj originalnega arhivskega gradiva o njem, do leta 2012 pa je domovala prav v tem kompleksu. Znanstvena monografija s preprostim naslovom *Dominikanski samostan na Ptuju* sicer ni nastala izpod peresa ptujskih arhivistov, pač pa je ptujski

arhiv prevzel uredništvo in financiranje. Vse niti uredniškega dela so bile v rokah odlične poznavalke in neutrudne raziskovalke lokalne zgodovine Marije Hernje Masten, medtem ko sta vsebinski del monografije v največji meri pripravila zgodovinar Jože Mlinarič in umetnostni zgodovinar Jože Curk. Izbira avtorjev je bila vsekakor najustreznejša. Jože Mlinarič velja za najboljšega poznavalca zgodovine samostanov na Slovenskem, njegov opus vsebuje obsežne znanstvene monografije o samostanih v Stični, Pleterjah, Kostanjevici, Žičah in Jurkloštru, Studenicah, Marenberku in minoritskem samostanu na Ptuju; Jože Curk pa slovi kot največji poznavalec ptujske gradbene zgodovine. Kljub nesporni odličnosti obeh avtorjev pa pisanje monografije še zdaleč ni bilo enostavno. Največjo oviro pri kar se da natančni sintezi zgodovine jima je predstavljalo pomanjkanje arhivskih virov. Samostanski arhiv se z izjemo manjšega števila listin in dveh oziroma treh samostanskih kronik ni ohranil. Vsebinsko najbolj kakovosten ohranjeni vir je sicer rokopis oziroma zbirka prepisov dokumentov (*Collectanea*) dominikanskega samostana na Ptuju, ki je nastal izpod peresa enega pisarja, in sicer meniha obravnavanega samostana tik pred koncem 15. stoletja. Vsebuje prepise pomembnejših samostanskih dokumentov iz obdobja med letoma 1324 in 1496. Večinoma so to deželnoknežje (Friderik V. in Maksimilijan I.) potrditve različnih privilegijev oziroma svoboščin, kupoprodajne in darilne pogodbe, fevdna pisma salzburških nadškofov, delitvena pogodba med dominikanskim in minoritskim samostanom za posest

in pertinence v Halozah, listine o duhovnih ustanovah, ki so jih ustanovili ptujski meščani (bratovščina Matere božje oz. ceha pekov, zlatar Jurij, Blaž iz Loke, Plochl, Drugker itd.), o okoliškem plemstvu (gospodje Ptujski, Celjski grofje, Schaunberg, Safner, Hollenegg, Rindsmaul itd.) in drugih (zdravnik in lekarnar Markvard Stelling iz Hamburga). Rokopis vsebuje tudi kratko zgodovino samostana, prepis Friderikovega štajerskega deželnega ročina iz leta 1445, opis meja deželskega sodišča gospodov Ptujskih in gospostva Rogatec, določila o gornini na Štajerskem, navodila za potek gorskih zborovanj in predvideno višino kazni za prekrške na gorskopravni zemlji ter obveznosti sogornikov in urbarja rustikalne in gorskopravne posesti obeh samostanov v Halozah (Gornji urad – Jesenica in Spodnji urad – Podlehnik) iz let 1448 in 1451.

Mlinaričeva zgodovina samostana je z 280 stranmi precej obsežnejša od Curkove slabih 50 strani obsegajoče gradbenozgodovinske skice. Prvi je pri pisanju uporabil malodane vse znane vire, tudi tiste druge provenienice, in obstoječo literaturo, v precejšnjo pomoč pa mu je tudi bilo poznavanje zgodovine bližnjih samostanov. Prispevek je napisan kronološko, in sicer od ustanovitve samostana leta 1230 do njegove ukinitve leta 1786. Za duhovno življenje na Ptuju so v preteklosti poleg mestnega župnika skrbeli tudi trije samostani, v katerih so bili nastanjeni menihi pridigarских redov dominikancev, minoritov in kapucinov. Kot prvi je bil leta 1230 ustanovljen dominikanski samostan, in sicer na pobudo salzburškega nadškofa Eberharda II., Matilda, vdova po Frideriku

III. gospodu Ptujskem pa je podarila zemljo ter pokrila gmotne stroške. Gmotno premoženje si je samostan pridobil predvsem z darili cerkvenih in posvetnih veljakov ter z različnimi duhovnimi ustanovami ptujskih meščanov in lokalnega plemstva. Dokaj mirno meniško življenje in uspešen gospodarski razvoj je v začetku 14. stoletja prekinil požar, ki je upepelil samostansko zgradbo in cerkev. Obnova je trajala tja do srede stoletja. V 15. stoletju je samostan posest povečeval z nakupi, še najbolj pa s smrtjo zadnjega gospoda Ptujškega, Friderika IX. Njegov oče Bernard je namreč leta 1399 določil, da v primeru izumrtja rodbine po moški liniji vsa rustikalna in gorskopravna posest ter deželsko sodišče v Halozah pripade ptujskim dominikancem in minoritom. Za razdelitev posesti med obema samostanima je zaradi vse pogostejših sporov leta 1461 poskrbel cesar Friderik III. Skupno deželsko sodišče pa je ostalo tja do druge polovice 17. stoletja in je vseskozi ustvarjalo napet odnos med obema redoma. Turški vpadi in gospodarsko nazadovanje sicer bogatega Ptuja ter kriza cerkvenega življenja v 16. stoletju so neugodno vplivali tudi na razmere v tej cerkveni ustanovi, čeprav bolj materialno kot duhovno. V primerjavi z drugimi cerkvenimi institucijami se tukajšnji dominikanci niso znašli na robu propada. Duhovna kriza se je še najbolj izrazila v zmanjšanju števila menihov. Usodo samostana je naposled zapečatila jožefinska reforma, ki je predvidevala ukinitve vseh za državo nepotrebnih samostanov. Dominikanski samostan na Ptuju je bil vsled tega ukinjen leta 1786. Avtor je na koncu prispevka do-

dal še zanimive in koristne sezname vseh trenutno znanih ptujskih dominikancev, in sicer priorjev, drugih redovnikov, gostov iz drugih dominikanskih samostanov in tukajšnjih predavateljev.

Jože Curk se v svojem prispevku ni mogel toliko opirati na pisne vire, saj le-ti skorajda ne vsebujejo podatkov o gradbenih in obnovitvenih posegih na samostanski zgradbi. Sintezo je spisal na osnovi kronoloških analiz in primerjav ptujskih mestnih vedut iz let 1681, 1687, 1744 in 1766, mestnega načrta Tobije Kreuztallerja iz leta 1644, načrtov cerkve, ki sta ju izdelala stotnik Schreder leta 1792 in zidarski mojster Peter Wagner leta 1798, načrta samostana iz leta 1795, ki ga je izdelal isti gradbeni mojster, precej koristnih podatkov pa si je pridobil tudi z metodo stilnokritične primerjave in raziskave različnih gradbenih faz na zgradbi sami. Samostansko arhitekturo in gradbene faze je predstavil v treh obdobjih, in sicer a) od ustanovitve samostana do konca srednjega veka, b) od začetka novega veka do ukinitve samostana leta 1786 ter c) od ukinitve do leta 2000. Sledi opis samostanske oprave in opreme, njegove zunanjsčine in notranjsčine, na koncu pa je podal še rezultate raziskave oziroma neke vrste povzetek prispevka. Potem ko je Matilda Ptujška dominikancem dodelila prostor za izgradnjo samostana na zahodnem delu mesta, so morali le-tega najprej zravnati. Nato so zgradili vzhodno krilo, ki je bilo kasneje podaljšano v južno in zahodno krilo, ter cerkev. To se je zgodilo do leta 1255, ko je bila cerkev posvečena. Po požaru na jurjevo leta 1302 so cerkveno ladjo nekoliko povišali,

medtem ko so vzhodni in zahodni samostanski trakt s prizidavo vzhodne lope vizualno nekoliko podaljšali ter s tem v celoti zaprli notranje dvorišče. Takrat so verjetno obzidali tudi samostansko pokopališče. V prvi polovici 15. stoletja je bil zgrajen križni hodnik, okrog leta 1560 so v obe nadstropji južnega trakta vdělali hodnika, v začetku 17. stoletja pa sta nastala vzhodni in zahodni prizidek, ki sta razširila samostansko jedro prav do roba eskarpe. Precejšnje spremembe so takrat doletele tudi cerkev, ko sta bila zgodnjegotska prezbiterij in zakristija premaknjena z vzhoda na zahod. Po ukinitvi samostana je stavbni kompleks naslednjih 140 let služil kot vojaška bolnišnica in kasarna, to pa se je negativno odrazilo tudi na njegovi arhitekturi.

Znanstvena monografija o ptujskem dominikanskem samostanu je vsebinsko in vizualno zelo dodelana. Predgovoru tedanjega direktorja ptujskega arhiva Ivana Frasa sledi predstavitev avtorjev in knjige izpod peresa urednice, osrednje mesto pa zavzemata oba prispevka. Slednja se zaključita s popisom virov in literature, krajevnim in osebnim kazalom ter povzetkoma v nemškem in angleškem jeziku. Nekoliko je moteče le površno izdelano krajevno in osebno kazalo v Curkovem prispevku, saj se zapis strani ne ujema z dejanskim stanjem in je treba za najdbo določene osebe ali kraja prelistati še 12 do 14 strani. Trdo vezana monografija je natisnjena na 360 straneh kakovostnega papirja in poleg odličnega znanstvenega besedila vsebuje še veliko število črno-belih reprodukcij arhivskega gradiva, načrtov, zemljevidov, pečatov, grafik

ter barvnih fotografij zunanosti in notranosti samostana. Ta pisni spomenik o ptujskemu dominikanskemu samostanu je vsekakor vreden tako pomembnega kulturnega spomenika.

Še več, v primerjavi s slednjim je na tisti ravni, ki jo bo ta dosegel, ko bo v celoti obnovljen in vsebinsko primerno zaseden.

Dejan Zadravec